

Jakub Trnka: Kant a Husserl o zkušenosti

Praha, Filosofía 2017. 350 s.

V roce 2017 vyšla v nakladatelství Filosofía monografie Jakuba Trnky *Kant a Husserl o zkušenosti*. Zatímco ve světové literatuře se srovnávání pozic obou myslitelů v tomto ohledu věnuje předpokládaná pozornost (i když k její podobě má Trnka výhrady), u nás dosud takto koncipovaná práce nevyšla, a jedná se proto o průkopnický, a tedy nanejvýš záslužný počín.

Mluvit o problému zkušenosti u Kanta a u Husserla je celkem nasnadě: oba se museli z povahy své filosofie povinně zamýšlet nad tím, kde má zkušenost své zdroje a kde své hranice, a především nad tím, jak se skrze zkušenost můžeme nebo nemůžeme dostat k věcem mimo ni, k vnějšímu světu, a jak získat záruky, že jeho poznání bude objektivní, platné nutně a obecně.

I když se uvedeným problémem Jakub Trnka zabývá poměrně široce, nechce podávat pouhé srovnání a spíše se snaží zaměřit na otázku, jakým způsobem Husserl Kanta kritizuje, zda je jeho kritika Kanta adekvátní a zda je i správně v poměrně bohaté sekundární literatuře reflektována. Budiž hned předznamenáno, že Trnka je toho názoru, že tomu tak není.

V úvodu se Trnka kriticky vyjadřuje k faktu, že vztah Husserla a Kanta, ačkoli se v mnoha ohledech tak naléhavě nabízí, byl snad dosud ve fenomenologické (a v kantovské) literatuře zkoumán sice dostatečně, ale nikoli vyváženě. Většina těch, kteří by k tomuto tématu měli co říci, ponechává Kanta jen jako východisko a věnuje se spíše Husserlovi: tedy jeho analýzám a kritikám Kanta či jeho pojetí zkušenosti, k níž Kant slouží jako komparativní pozadí. To je třeba příklad „ikonické“ monografie od Isa Kerna. A tam, kde by snad Kant mohl hrát přinejmenším rovnocennou roli, jsou podle Trnky jeho analýzy buď značně povrchní (což se týká i tak významných autorů, jako jsou například T. Rockmore či A. Gurwitsch), nebo

nejsou zcela vyvážené a spravedlivé zase naopak k Husserlovi (třeba u P. Ricœura). A u nás, jak řečeno, se problému v tomto záběru prakticky nikdo nevěnuje. V české produkci lze snad podle Jakuba Trnky s ohledem na zvolené téma užitečně čerpat jen z monografie Petra Urbana *Raný Husserl a filosofie jazyka. K Husserlově filosofii a myšlení jazyka v období 1891–1914*.¹ Trnka ostatně deklaruje, že s tímto textem vydatně pracuje.

I když jistě neuvádí všechny spisy týkající se vztahu Husserla i Kanta, určuje si Jakub Trnka poměrně sebevědomou úlohu: napravit zmíněnou nevyváženost. To zavazuje tím více, čím přísnější je Trnkův kritický posudek dosavadních prací na toto téma.

Trnka se proto zprvu hlásí k úkolu, jehož cílem bude důkladně pojednat především Kantovo pojetí zkušenosti, a to bez předem zaujímaných východisek, která by ovlivňovala jak pohled na Kanta, tak pohled na Husserla. Domnívá se totiž, že větší na zmíněných analýz, vycházejících z fenomenologických stanovisek, je ke Kantovi nespravedlivá právě proto, že vidí jeho teorii zkušenosti už očima Husserla, jako kdyby Kantova filosofie byla jakýsi nepovedený fenomenologický podnik. I sám Husserl ostatně Kantovi například vyčítá (nepatříčně), že neprovedl fenomenologickou redukci. Když se však naopak podle Trnky podaří Kanta uchopit věcně, bude zřejmě možné při srovnávání obou transcendentálních koncepcí zkušenosti zaujmout objektivnější pozici. Trnka naznačuje, že se tím prokáže, že Kant ani zdaleka nevychází ze stejných pozic jako Husserl, a že tedy není na místě mu předhazovat, že ze své koncepce umí vytěžit mnohem méně než Husserl. Naopak: zásadní odlišnosti, které vyvstanou, ukáží spíše omezenost Husserlovy kritiky a výpadů jeho pokračovatelů.

Nebudu zde komentovat jednotlivé kroky Trnkovy reflexe Kantova pojetí zkušenosti, poučení znalci Kantova díla by jistě mohli (a měli) k práci říci mnohem více. Pro účely, kvůli nimž Trnka k takové analýze sáhl, je podle mého názoru výklad Kanta velmi dobrý – podrobný tam, odkud bude Trnka potřebovat postupovat dále, a dostatečně přehledný tam, kde bylo zapotřebí předvést rámcová vysvětlení. Trnka, myslím, umí podat téma uspořádaně, i v detailech umožňuje čtenáři udržet pozornost a sledovat výklad s porozuměním. To není lehké, zvláště s ohledem na známou komplikovanost stavby Kantova textu. Trnkovy analýzy jsou celkem pochopitelně cíleny především na klíčový problém vztahu subjektivní zkušenosti a jejího založení, přičemž jde především o to, jak je možné vysvětlit, že se v ní utvářejí objektivní, předmětné útvary, jež nelze redukovat na její prostý průběh. U Kanta se tedy Trnka zaměřuje především na problém vztahu smyslovosti a rozvažování či vůbec apriorních podmínek toho, co umožňuje, aby zkušenost nebyla změtí počitků, ale uspořádanou, smysluplnou matérií umožňující další poznávání.

1 Urban, P., *Raný Husserl a filosofie jazyka. K Husserlově filosofii a myšlení jazyka v období 1891–1914*. Praha, Filosofia 2013.

Totéž téma samozřejmě musí být středem zájmu i u Husserla. Trnka se celkem pochopitelně soustřeďuje na raného a středního Husserla, tedy na okruh těch jeho úvah, v nichž se formuje základní pozice transcendentální fenomenologie. Zároveň je právě v těchto úvahách dobře vidět, že Husserl si klade podobné otázky jako Kant: jak se v proudu subjektivních prožitků může podat *cosi* transcendentního, za jakých předpokladů je to možné a jaké metodické kroky je třeba podniknout, aby mohly být realizovány klíčové rozbory. I zde se Trnka drží věcných analýz, které jsou podle mého názoru Husserlovým představám věrné a jsou podány – podobně jako v případě Kanta – přehledně, se znalostí věci a srozumitelně.

Postupně se v těchto výkladech vyjevuje zásadní rozdíl mezi Kantem a Husserlem (velmi stručně a nepřesně řečeno): Kant považuje vlastní empirickou zkušenost za nutnou, ale nedostatečnou podmínku možnosti dobrat se v poznání čehosi objektivního. Z toho plyne, že rezignuje na předpoklad, že by se daly nějaké objektivní struktury vykázat už v samotné empirii. Transcendentní ráz empirickým danostem, jež mohou následně sloužit jako objektivně uchopitelné předměty poznání, může poskytnout až rozvažování a užití patřičných kategorií. U Husserla je tomu trochu jinak: tam se právě „transcendence“ hlásí v imanenci, ve zvláštní povaze toho, jak zakoušíme samo jevení vnější reality. Důsledkem toho také je, že Husserl docela odvážně nechává mimo jiné kategoriální sféru, Kantem jednoznačně oddělenou od smyslovosti, působit právě už ve zkušenosti (v podobě tzv. „kategoriálního nazírání“). Na druhou stranu panují mezi Kantem a Husserlem i docela výrazné shody, podle Trnky například v předpokladu něčeho, co zkušenost transcenduje, v nutném vztahu smyslovosti a rozvažování (použijeme-li kantovskou terminologii), v roli, jakou hraje čas pro ustavení naší subjektivity, apod.

Trnkovým záměrem ovšem není zaujmout k uvedeným analýzám Kanta a Husserla vlastní stanovisko, jde mu o užší cíl: o posouzení oprávněnosti a správnosti Husserlovy kritiky Kanta. Jak už bylo výše řečeno, Trnka chce prosadit názor, že Husserl Kanta kritizuje nesprávně, nazírá na něj „fenomenologickými očima“, které mu nejen nedovolují vidět skutečné Kantovy záměry, ale dokonce ani to, že v mnoha bodech by se oba myslitelé mohli spíše setkávat než rozcházet. Toto zaujaté Husserlovo naladění, zjevně nespravedlivé, vedlo – až na výjimky – i jeho pokračovatele k závěru, že přece každý fenomenolog musí Kanta nutně kritizovat. Jedním z předpokladů toho, aby bylo možné přistupovat z fenomenologických pozic ke Kantovi přece jen korektněji, je podle Trnkova názoru proměna pojetí subjektivity. V samotném závěru (na posledních několika stranách) proto Trnka ještě ukazuje, jak je možné posunout husserlovskou verzi subjektivity blíže ke Kantovi. Končí totiž výhledem k Heideggerovi a předvádí, jak v *Bytí a čase* už není pro Heideggera subjekt žádná trvající identita, nýbrž sama časová souvislost zkušenosti jako taková, která existuje pouze skrze svůj celek. To je podle Trnky podstatně kantovský způsob myšlení.

Shrneme-li dosud řečené, je zřejmé, že Trnka celkově straní Kantově koncepci: pokud se zbavíme fenomenologických brýlí, můžeme v ní podle jeho názoru najít na řešení oněch výše zmíněných zásadních problémů zkušenosti docela rozumné návody. To je v možné filosofické diskusi legitimní postoj, přesto mám ale dojem, že s ohledem na deklarovaný cíl celé práce je vlastní „kritika“ Husserlovy kritiky Kanta v Trnkově práci rozsahem i obsahem poněkud strohá (pokrývá necelých třicet stránek). Pokud jsem četl dost pozorně, pak právě to trochu omezuje vyznění textu: závěrečné pasáže, poměrně rychle ukončené, vlastně pouze konstatují, že Husserl Kantovi křivdí, když na něj vznáší neoprávněné nároky, jež vycházejí z jeho vlastní fenomenologie – a dost. Text tu končí možná až příliš torzovitě.

Lze to zřejmě chápat tak, že Trnka chtěl posloužit naší odborné veřejnosti spíše formulováním prvních *předpokladů* k posouzení Husserlovy kritiky. Čtenáři totiž musejí být nejprve jednotlivé složky Kantova a Husserlova rozboru zkušenosti a jejich provázání dostatečně zřejmé, má-li být na Husserlovo vyrovnávání se s Kantem co nejlépe připraven. V tomto ohledu tedy práce sama ani mnoho řešit nechce, jen připravuje terén.

Pokud bychom pak chtěli na takto záslužně a spolehlivě připravenou půdu navázat dalšími úvahami, bylo by mimo jiné (v jednom z eventuálních směrů takových úvah) možné vzít v potaz, že fenomenologie není jen Husserl a že to, co Trnkovi na Husserlovi vadí, fenomenologie v jeho následovnicích většinou sama překonala. Konflikt Husserl-Kant může být proto ve výkladu i ve vyznění poněkud jiný než konflikt fenomenologie-Kant. Trnkova práce tak nabývá významu historické studie, velmi cenné a poctivé, ale širší rozboru sporu o pojem zkušenosti v Kantově filosofii a ve fenomenologii povedou nutně dále: ke zkoumání už nejen toho, jak se Husserl sám vyznal v Kantovi, ale i toho, zda fenomenologie ve svém obsáhlejší záběru přece jenom nemá kriticky k principům Kantovy filosofie co říci. Zvláště když v dnešních diskusích je i Kant sám chápán mnohem širše: často se vynořují některé motivy Kantovy filosofie, jichž se chopila třeba analytická filosofie nebo některé postmoderní proudy (Wolfgang Welsch považuje Kanta za „předjezdce postmoderny“). To otevírá další pole možných konfrontací.

Z mého hlediska ovšem tímto konstatováním neztrácí práce Jakuba Trnky na svém významu. Svou poctivě prováděnou sérií analýz chystá vhodně půdu pro další možné diskuse a slouží v uvedené problematice jako spolehlivé vodítko, což je zvláště v naší domácí literatuře nepochybně velmi cenné.

Ivan Blecha